

IQLIM O‘ZGARISHINING ATROF MUHITGA TA’SIRI

Toshturdiyev Nurbek Nurali o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

Gidrometeorologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Telifon: +998 (88) 910 42 46

E-mail: nurbektoshturdiyev86@gmail.com

Ilmiy rahbar: Geografiya fanlar doktori

Adenbayev Baxtiyor Yembergenovich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

Gidrometeorologiya fakulteti Hidrometeorologiya va

atrof muhitmonitoringi kafedrasini mudiri

Telifon: +998 (90) 359 72 19

Annotatsiya: Hozirgi kunda iqlim o‘zgarishi butun odamzod oldida turgan eng katta muammo ekanligi dunyodagi barcha insonlar tomonidan tan olingan. Iqlim o‘zgarishi butun insoniyat hayotining barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatmoqda hamda insonlar hayotiga salbiy ta'sir etmoqda. Zamonamiz olimlari oldida iqlim o‘zgarishini oldini olish hamda insoniyatga zararini kamaytirish dolzarb masala bo'lib turibdi va jiddiy chora tadbirlar ko'rilmoqda.

Kalit so‘zlar: Iqlim o‘zgarishi, global isish, atmosfera, gazlar, muammo, qurg‘oqchilik.

Аннотация: В настоящее время изменение климата признается всеми людьми в мире как самая большая проблема, стоящая перед всем человечеством. Изменение климата затрагивает все стороны жизни человека и оказывает негативное влияние на жизнь людей. Предотвращение изменения климата и уменьшение ущерба, нанесенного человечеству, является срочный вопрос и принимаются серьезные меры.

Ключевые слова: Изменение климата, глобальное потепление, атмосфера, газы, проблема, засуха.

Abstract: At present, climate change is recognized by all people in the world as the biggest problem facing all mankind. Climate change affects all aspects of human life and has a negative impact on people's lives. Prevention of climate change and reduction of damage to humanity is an urgent issue and serious measures are being taken.

Key words: climate change, global warming, atmosphere, gases, problem, drought.

Global isish bilan bir qatorda, iqlim o'zgarishi muammosiga beqaror yog'ingarchilik, ba'zan quruq davrlar va ba'zan suv toshqinlari kiradi. Aslida iqlim o'zgarishiga nima sabab bo'ladi? Keling, hozirgi vaziyatni tahlil qilishdan boshlaylik. Yer sayyorasida o'rtacha harorat o'zgarishi 1 C dan bir oz ko'proq, bu aslida siz o'ylagandan ham yomonroq. Taqqoslash uchun, ma'lumotlar global miqyosda qayd etila boshlagan 1980 yil oralig'ida va 2017 yil holatiga ko'ra, Yer sayyorasining harorati 1 C ga oshdi. Bu raqam unchalik ahamiyatli emasdek tuyulishi mumkin, biroq uni sayyora yuzasining o'rtacha ko'rsatkichi sifatida qaraydigan bo'lsak, bu o'zgarish katta ekanligini, natijada muzliklarning erishini va dengiz sathining keskin ko'tarilishini ko'rishimiz mumkin. Aks holda, olimlar Yer sayyorasining o'rtacha harorati 4 C ga oshishini taxmin qilishmoqda. Bu yerning katta qismini inson hayoti uchun yaroqsiz holga keltiradi. Issiqxona effekti nima va uning iqlimga ta'siri. Bunga ishonish qiyin, lekin insoniyat issiqxona effekti haqida bir asrdan ko'proq vaqt davomida xabardor. Olimlarning aytishicha, yaqin 25-30 yil ichida iqlim yanada isib, ob-havo sharoiti yomonlashadi. Marjon riflari va boshqa zaif yashash joylari allaqachon yo'qolib bormoqda. Agar issiqxona gazlari chiqindilari nazoratsiz o'sishda davom etsa, olimlar uzoq muddatli jiddiy oqibatlardan qo'rqishadi: dunyo tartibining buzilishi, keng ko'lamli migratsiya va Yer tarixidagi o'simliklar va hayvonlarning oltinchi ommaviy yo'q bo'lib ketishi, tezlashishi, muzliklarning erishi, dengiz sathining ko'tarilishi va dunyoning qirg'oqbo'yi shaharlarining ko'pchiligini suv bosishi kabi ofatlar sodir bo'lishi mumkin. Bu xavfli gazlar allaqachon o'z ta'sirini o'tkazmoqda va bu bizning avlodimiz uchun biz duch keladigan chuqur axloqiy savollar bilan kurashish imkoniyatidir. Siz o'z avlodlaringizni himoya qiladigan darajada boymisiz? Qattiq haqiqat shundaki, odamlar allaqachon iqlim o'zgarishi oqibatlarini boshdan kechirmoqda, ba'zida buni sezmasdan. Masalan, Nyu-York va Nyu-Jersidagi 83 000 ga yaqin odam "Sendi" to'foni paytida dengiz sathining ko'tarilishidan ta'sirlangan, olimlarning fikricha, barqaror iqlim sharoitida bunday bo'lmaydi. O'n minglab odamlar allaqachon global isish tufayli kuchaygan issiqlik to'lqinlarida nobud bo'lmoqda. Dunyo bo'ylab siyosiy vaziyatni beqarorlashtirgan qochqinlar oqimi qisman iqlim o'zgarishi bilan bog'liq. Ayniqsa, Orolboy hududida havo harorati ko'tarilishi, bu mahalliy iqlim o'zgarishi tufayli yanada kuchayishi kutilmoqda. Toshkent shahrida havo haroratining o'rtacha yillik o'zgarishi tendentsiyalari (O'zgidromet ma'lumotlariga ko'ra) O'zbekiston iqlim o'zgarishi oqibatlari ta'siriga ko'proq moyil bo'lgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Ekspertlarning baholariga ko'ra atmosferada issiqxona gazlari konsentratsiyasining bundan keyin ham ortishi, qurg'oqchilik natijasida suv va oziq-ovqat tanqisligi xavfini ko'payishiga, issiq mavsum davomiyligi va qizg'inligining oshishi tufayli aholi sonining ortishiga, shuningdek sellar, toshqinlar va boshqa xavfli hodisalarning takrorlanishiga olib keladi. Undan tashqari, bunday isish ekotizimlar holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, va Orolbo'yi, Qoraqalpog'iston,

Surxondaryo, Buxoro va Xorazm viloyatlari kabi mintaqalarda ekologik vaziyatning keskinlashuviga olib keladi. Global iqlim o'zgarishi va mamlakat tabiiy-resurs kompleksining ana shu o'zgarishlarga ta'sirchanligi izchil iqlimiy siyosatni shakllantirish zaruriyatini belgilaydi. BMTning Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi Doiraviy konvensiyasi (BMT IO'DK) iqlim o'zgarishiga qarshi kurash bo'yicha xalqaro harakatlarning asosi bo'lib, atmosferadagi issiqxona gazlari konsentratsiyasini iqlimiy tizimga xavfli antropogen ta'sir ko'rsatishiga yo'l qo'ymaydigan darajada barqarorlashtirishga qaratilgan. Kuchayib borayotgan iqlim o'zgarishi bilan bog'liq global tahdidlarga kompleks javobni mustahkamlash maqsadida, BMT IO'DKning Kioto protokoli o'rniga 2015 yil dekabrda Parij bitimi qabul qilindi, u 2020 yilda kuchga kirdi. 2017 yil 19 aprelda O'zbekiston Parij bitimini imzoladi, 2018 yil 2 noyabrda ratifikatsiya qildi. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-491-son "Parij bitimini ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi Qonuni 2018 yil 2 oktabrda qabul qilindi. Bitim O'zbekiston uchun 2018 yil 9 dekabrda kuchga kirdi. Parij bitimining maqsadi - IO'DK amalga oshirilishini faollashtirish, global o'rtacha haroratning industriallashtirishgacha (1750y.) bo'lgan darajaga nisbatan 2°S ga saqlab turish hamda haroratning 1,5°S gacha o'sishini cheklashga harakat qilishdan iborat, bu 2050 yilga kelib iqlim o'zgarishi global ajratmalarini 40-70% ga kamaytirishni va 2100 yilga kelib uning 0 yoki manfiy ko'rsatkichga yetkazishni talab etadi. Parij bitimi bo'yicha O'zbekistonning asosiy majburiyati - 2030 yilga qadar issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010 yildagi darajadan 10%ga qisqartirish hisoblanadi. O'zbekiston MMBH 2030 yilgacha bo'lgan davrda iqlim o'zgarishini yumshatish va unga moslashish choralarini va harakatlarini o'z ichiga oladi. Mo'ljallanayotgan milliy miqyosda belgilanadigan hissa (MMBH)ni amalga oshirish faol olib borilyapti va O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Bundan tashqari, BMT IO'DKning 4.1 va 12.1-moddalariga muvofiq, Konvensiyaning ishtirokchi-mamlakatlari o'zlarining Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi Milliy axborotlarini doimiy ravishda taqdim etishlari shart, bu esa o'z vaqtida BMT IO'DK va Parij bitimining bajarilish jarayoni to'g'risidagi hisobot hisoblanadi. Milliy axborot iqlim o'zgarishini yumshatish, unga moslashish, salohiyatni oshirish, texnologiyalarni rivolantirish va uzatish, turli aholining ijtimoiy guruhlarining ta'lim va xabardorligini oshirishga qaratilgan milliy chora-tadbirlarning batafsil sharhidir. BMT IO'DK bo'yicha majburiyatlarni bajarish doirasida O'zgidromet tomonidan tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda BMT IO'DK talablari va ko'rsatmalariga muvofiq, Birinchi milliy axborot (1999 y.) va uning 2-bosqichi bo'yicha hisobot (2001 y.), Ikkinchi milliy axborot (2008 y.), Uchinchi milliy axborot (2016 y.) tayyorlangan va taqdim etilgan. Bundan tashqari, O'zgidromet vazirlik va idoralar bilan birgalikda issiqxona gazlari tashlamalari inventarizatsiyasini tayyorlaydi. 1990-2012 yillar uchun inventarizatsiya bo'yicha hisobotlar

tayyorlangan. Hozir To‘rtinchi milliy axborotni tayyorlash ishlari olib borilmoqda. O‘zgidromet BMT Taraqqiyot dasturi va manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda iqtisodiyot tarmoqlari va iqlim o‘zgarishiga eng zaif bo‘lgan mintaqalarga qaratilgan Iqlim o‘zgarishiga Milliy moslashish rejasini ishlab chiqishni rejalashtirmoqda. Bu ham mamlakatning Parij bitimi bo‘yicha majburiyatidir. O‘zbekiston Konvensiya va Parij bitimi Tomoni sifatida iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarida issiqxona gazlari tashlamalarini qisqartirishga yo‘naltirilgan izchil siyosatni amalga oshirmoqda. Hukumat tomonidan iqlim o‘zgarishi sohasida harakatlarni tartibga solish va choralarni amalga oshirish yuzasidan qator hujjatlar qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrdagi PQ-4477-sonli qaroriga muvofiq, O‘zgidromet tomonidan tegishli vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda tayyorlangan “2019-2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «Yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” tasdiqlandi va ushbu Strategiyani ilgari surish va joriy etish bo‘yicha Idoralararo kengash tuzildi. Ushbu Strategiyaning Harakatlar rejasi (Yo‘l xaritasi)ga muvofiq, har bir vazirlik va idoralarga iqlim o‘zgarishini yumshatish yoki unga moslashish bo‘yicha vazifalar yuklatilgan. “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida” va “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlarining qabul qilinishi O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etishni tezlashtirish (quyosh va shamol elektr stansiyalarni qurish) uchun huquqiy va me‘yoriy asos yaratdi. BMT IO‘DK va Parij bitimi bo‘yicha majburiyatlarni bajarish doirasida issiqxona gazlar tashlamalarini kamaytirish va iqlim o‘zgarishiga moslashishning ustuvor yo‘nalishlari mamlakatning tegishli strategik va tarmoq rejalari va dasturlarida aks ettirilgan.

Xulosa: Yer yuzida bo‘layotgan tabiiy ofatlar iqlim o‘zgarishiga ta’sir qilmoqda. Olimlar issiqlik to‘lqinlarining sababi global isish ekanligi haqida ishonchli dalillarni e’lon qilishdi. Inson chiqindilari tufayli global dengiz sathi ko‘tarilgach, tropik yomg‘irlar va toshqinlar kuchayadi. Global isish Yaqin Sharqdagi qurg‘oqchilikni kuchaytirdi. Ko‘pgina boshqa holatlarda, bo‘ron kabi tabiat hodisalarining global isish bilan bog‘liqligi aniq yoki bahsli emas. Ammo iqlim tahlilining zamonaviy usullari olimlarga tabiat hodisalari haqidagi bilimlarini doimiy ravishda yaxshilash imkonini beradi.

Nima qilishimiz mumkin?

Muammoning yechimi bormi?

Bor, lekin qarorlar juda sekin qabul qilinmoqda. Insoniyat uzoq vaqt davomida hech qanday chora ko‘rmadi, shuning uchun olimlarning fikriga ko‘ra, hozirda vaziyat umid baxsh etmaydi. Ammo Yer yuzida qazib olinadigan yoqilg‘i bor ekan, harakat qilish uchun hali ham kech emas. Atmosferaning qizishi faqat issiqxona gazlari chiqindilari nolga tushirilganidagina, potensial boshqarilishi mumkin bo‘lgan ko‘rsatkichga keladi. Yaxshi yangilik: avtomobillar uchun yoqilg‘i tejamkorligi

standartlari, jiddiy qurilish qoidalari va elektr stansiyalari uchun emissiya chegaralari kabi dasturlar natijasida hozirda ko‘plab mamlakatlarda gaz chiqindilari miqdori kamaymoqda. Ammo mutaxassislar iqlim o‘zgarishining eng yomon oqibatlarini oldini olish uchun qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tish jarayonini sezilarli darajada tezlashtirish kerak, degan fikrda. Ko‘plab davlatlar kelajakda gaz chiqindilarini cheklashga kelishib olishdi. 2015 yil dekabr oyida Parij yaqinida muhim kelishuvga erishildi. Kelishuvga ko‘ra, chiqindilarni kamaytirish majburiy emas, va jiddiy oqibatlarining oldini olish uchun va‘dalarning o‘zigina yetarli emas. Mamlakatlar umumiy e‘lon qilingan maqsadga erishishda o‘z hissalarini oshirishlari uchun shartnoma bir necha yilda bir marta ko‘rib chiqilishi kerak.

Global iqlim o‘zgarishini oldini olish uchun quyidagilarga amal qilish kerak:

-avtomobillardan chiqayotgan zaxarli moddalarni kamaytirish maqsadida velosiped hamda skutter ,elektro mobillardan foydalanish,buning natijasida atmosfera havosi ifloslanishi kamayadi;

-chiqindilarni olovda yoqmasdan ularni qayta ishlash;

-zavod hamda korxonalaridan chiqayotgan zaxarli gazlar hamda mahsulot qoldiqlarini qayta ishlash;

-sho‘rlangan yerlarga tuzni o‘zlashtiradigan transgen o‘simliklarni ekish(saksovul o‘simligi misolida);

-ozon qatlami yemirilishini oldini olish;

-muzliklarni erish jarayonini oldini olish;

-o‘rmonlar kesilishini oldini olish.

Shu kabi chora-tadbirlarga amal qilinsa,iqlim o‘zgarishini oldini olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V.. Korobkin, L.V. Peredelsky - "Ecology" Moscow 2018
2. S.I. Kolesnikov - "Ecology" Moscow 2018
3. www.ziyonet.uz
4. Bekmurodov M., Public opinion in Uzbekistan, Tashkent 2011
5. "Environmental chemistry" S.M. Turobjonov, T.T. Tursunov, K.M. Adilova Tashkent - 2022
6. "Fundamentals of ecology and environmental protection" P.S. Sultonov